

Рік XI.

Р. 1902 кн. V.

Т. XLIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

XI Jahrgang.

1902, V B.

B. XLIX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Бедиряного.

Вийшло 25/X с. с. 1902.

Наукова хроніка.

Київські мініатюри при Трірській Псалтири.

Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier — Codex Gertrudianus in Cividale — historisch-kritische Untersuchung von H. V. Sauerland, kunstgeschichtliche Untersuchung von A. Haseloff (Festschrift der Gesellschaft für nützliche Forschungen zu Trier zur Feier ihres hundertjährigen Bestehens herausgegeben am 10 April 1901), Trier, 1901, т. I—II, ст. 4+215+62 таблиці, 4°.

Гр. Алексій Бобринський — Київські мініатюри XI вѣка и портретъ князя Ярополка Изясловича въ псалтырѣ Егберта архієпископа трирського (Записки имп. археологическаго общества, новая серія т. XII, I—II, с. 351—371).

Wł. Abraham — Sauerland H. V. und A. Haseloff. Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier (Kwartalnik Historyczny, 1902, I, с. 90—101).

В скарбниці катедри негolosного міста Чівідале (Cividale), в північній Італії (недалеко Трієста), від кількох століть переховувала ся багато ілюстрована пергаминава рукопись; її називано псалтирою трірського архієпископа Егберта — від головної складової частини сеї рукописи, або codex Gertrudianus — від імени її пізнішої владительки, для якої доповнено рукопись ріжними молитвами (preces Gertrudinae), або Liber precum Gertrudae — від сих остатніх. Тепер переховуєть ся він в місцевій бібліотеці в Чівідале.

Рукопись складаєть ся з 233 пергаминових карток середньої великості (188×238 mm.), оправлених в новішу оправу, і містить в собі кілька частин, ріжного часу й походження. Найголовішу й найстаршу, основну частину її (л. 15—208) становить псалтир, розкішно ілюстро-

вана й виготовлена ніяким Руодпрехтом на замовлення архієпископа трірського Егберта (977—993), як пробують ближше означити — десь в рр. 984—993, в монастирі Райхенау, славного тоді своєю штукою. До сеї псалтири, таки очевидно в Трірі, при катедрі, в дуже короткім часі по тому, прилучено ще ріжні молитви, що становлять тепер закінченне рукописи (л. 219—233). Також і перед псалтирею, на порожніх картках (л. 11—14), появили ся ріжнородні дописки. Потім — по прикметам письма судячи датують се другою половиною XI в. — на переді до рукописи додано шість карток (л. 5—10) і на них написані ріжні спеціальні молитви для якоїсь Гертруди, з прекрасними мініятурами, типа зовсім відмінного від Егбертової псалтири — византийського. Сі молитви Гертруди одначе не обмежають ся сими листками: вони йдуть в глибину Егбертової псалтири і тих кінцевих молитов, заповняючи свободні сторони рукописи, а навіть маргінеси. Нарешті ще новішим додатком був календарик — на початку, на чотирох картках (л. 1—4), з некрольоґічними записками: він таким чином став першою частиною рукописи. Отже тепер вона виглядає так: 1) календарик, 2) молитви Гертруди, 3) псалтир, 4) трірські молитви, а хронологічно сі частини йдуть так: 3, 4, 2, 1.

Як походження псалтири з її додатковими молитвами ясне в самої рукописи, так загадковий початок тих молитов Гертруди. Зі змісту їх можна бачити тільки, що се Гертруда, мати Петра, якоїсь визначної особи, що стояла на чолі війська, в ближших відносинах до гех-а. Звістний німецький археограф Бетман, в своїм справозданні з археографічних здобутків в Італії з р. 1854 (опублікованім в 1872 р., в *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, XII) висловив дуже дотепний здогад, що тут треба бачити сестринця угорського короля Стефана Святиого, пізнійшого угорського короля Петра, і його мати, незвістну нам на імя, що отже могла мати імя й Гертруди; коли зважимо, що батько Петра і він сам довгий час жили в Царгороді, то се пояснило-б і византийський характер мініятур Гертрудиних молитов; на решті таке об'яснення знаходило собі поперте ще і в тім, що пізнійша напись на рукописи (XV—XVI в.) каже про дарування сеї рукописи св. Єлисаветою, дочкою угорського короля Авдрія, до Чівідале, а золоті ініціали G. R., або G. R. H., які стрічають ся на маргінесах рукописи, дійсно вказували-б на угорську королеву Гертруду.

По таким привабливім об'ясненню в руських наукових кругах до остатнього часу ані не підозрівали, що сі Гертрудині молитви з їх мініятурами належать до Руси й руської штуки. Аж видання сих самих мініятур, зроблене трірським науковим товариством, і опублікованне ним двох спеціальних розвідок: про походження рукописи — зробленої

Заверляндом і про її мініятури — зробленої Газельофом, представило справу в иньшій сьвітлі й принесло руській науці несподіванку в виді дорогоцінних київських мініатур з другої половини XI в.

Не можна сказати, що розирави згаданих учених справу Гертрудинних молитов вповні роз'яснили. В ній стрічаємо кілька труднощей і непевностей, і їх розв'язання трудно було-б і жадати від німецьких учених, меньше обізнаних з руськими справами. Зараз по виданню трірської публікації заберав у сій справі голос звістний російський археолог Бобрінський, прилучаючи ся вповні до виводів видавців; трохи пізійше — польський учений проф. Абрагам підніє ряд скептичних заміток до поглядів Заверлянда й Газельофа*). Київські учені, скільки знаю, в сій справі голосу не заберали ще. А тепер я, користаючи з кількох вільних сторін Наукової хроніки, хочу пояснити справу читачам Записок і висловити кілька своїх заміток до неї.

Молитви Гертруди писані ріжними руками, але подібним письмом, з одного часу, дуже лихою правописею. Вони починають ся на обороті 5 листа. Перша сторона його чиста, на обороті мініятура — св. Петро з ключами і написею O AGIOS PETROS; коло нього три меньші, портретові фігури в інсігніях, одна з них — мужесьька має напись в одній лінії, котрої перша половина не виразна вже, а друга зовсім ясна: **ПРОПЪЛК**. Жіноча фігура, що лежить при ногах св. Петра, має напись в двох рядах, досить стертих — в горішній розбирають **MP**, або **МИР**, в долішній **ПРО**..... По обох сторонах образка читають ся латинські молитви Ad sanctum Petrum, що переходять потім на л. 6, де окрім того читають ся молитви до архангела Михаїла, далі до трох архангелів і всіх ангелів.

На л. 7 читаємо ряд коротеньких молитов. Перша: Averte cor regis ab odio, ab indignatione et ira et converte eum ad clementiam et pacem et bonitatem, ut clemens et misericors et propitius fiat famulo tuo N. Третя: Omnipotens pater, ut regem et cunctum principatum servo tuo (вишкробано) mitem et mitericordem et mansuetem (sic) facere digneris, te rogo, audi me. І так далі, в формі літанії.

На обороті 7 л. іде довша молитва за особу, що тут вперше зветь ся по імени — Петро. По тім три молитви до св. Олени, і в третій з них (що має знову в двох місцях шкробанини) називає себе та особа, що молить ся за Петра, Гертрудою; при тім, скільки можна судити з досить неясного текста,

*) В німецькій літературі я досі не стрічав якихось спеціальнійших відзвівів про виводи Заверлянда й Газельофа в справі Гертрудинних молитов, тільки досить нобіжні реферати як С. Байсла в Zeitschrift für Christliche Kunst, 1901, або Гелера в Römische Quartalschrift 1902, I.

Гертруда просить, щоб сей Петро не був до неї недобрий. Подібного змісту коротенькі молитви переходять потім і на оборотну сторону 8 л., де та особа, не називаючи себе по імені, далі просить Бога, аби відвів від неї гнів і неласку чоловіка, що зветь ся тут просто *famulus tuus*, як той Петро в молитві до св. Олени.

Перша сторона 9 л. лишена порожньою — вона записана значно пізнішими приписками; л. 9 об., 10 і 10 об. займають мініятури: Різдво, Христос на хресті з чотирма євангелистами, Христос на троні коронує князя й княгиню: князя — зовсім подібного до мужеської фігури першої мініятури (Ярополка) — приводить сьвятий Петро, також ідентичний з Петром першої мініятури, він має напись *Oz PETROC*; княгиню приводить сьвята *N AGIA IPHNI*.

Молитви йдуть далі, як сказано, по порожніх сторонах і маргінезах Егбертової псалтири й додатків до неї. І так на л. 12 об. читаємо молитву про Петра, аби Бог ніслав *angelum tuum sanctum cum Petro et exercitu eius*; на л. 13—14 записані деякі церковні молитви (між 14 і 15 л. бракує щось).

З дальших молитов замітна дуже на л. 30: *Ad sanctum Petrum pro Petro*; в сю молитву вложена сповідь гріхів, яку певна особа (Гертруда), молячи ся за Петра, приносить в його імені: *Tibi cōfiteetur Petrus omnia peccata sua preter quae in baptismo credit esse dimissa, sed postea multa capitalia comisit crimina ac idem suadente hoste antiquo voraginibus, gulae atque luxuriae, per superbiam et iactantiam, per detractionem et avaritiam atque cenodaciam (audaciam?), per impacienciam et mendaciam ac homicidium et falsum testimonium, per furta et periuria et per alias culpas plurimos tam casu quam voluntate deliquit...* Як бачимо, того Петра тут обтяжено дуже тяжко гріхами й прикметами досить непохвальними.

На порожній стороні 41 л. уміщена мініятура византийського стилю, що стоїть в очевиднім звязку також з Гертрудиними молитвами: Матер божа з Христом на троні.

Молитви йдуть далі в псалтири. Порожні листи при закінченню її заповнені ними також — тут маємо дрібні молитви до Марії Діви за Петра, що зветь ся тут кілька разів *unicus filius meus*. При кінці рукописи читаємо рід літанії, де знову маємо молитви за Петра й де особа, що молить ся, зве себе Гертрудою. Маємо тут також молитви *pro papa nostro et pro principe nostro et pro imperatore nostro...*, за душі *nostrae congregationis fratres et sorores...*

Отже — хто могла бути та Гертруда і той Петро, її син?

Заверлянд і Газельоф відповідають на се: Ярополк - Петро Ізславич, син Ізслава Ярославича київського, і його мати Гертруда,

жінка Ізяслава, сестра польського князя Казимира т. зв. Відновителя.

Тотожиість Петра молитов з Ярополком-Петром Ізяславичом, дійсно, не підлягає сумніву. Сю тотожність приймає вповні Бобрінекий, тим часом як Абрагам признаючи безумнівною тотожність Ярополка мінятюри з Ярополком Ізяславичом, підносить певні сумніви против звязування з ним також і Петра молитов. Він підносить істнованне тих численних шкробаних в тексті молитов і припускає, що молитви говорять про иньшого Петра, і тільки пізніше молвила ся з них Ярополкова мати Гертруда, поправивши в молитвах дещо, що не можна було приложити до неї й її сина. На доказ того він вказує також і се, що Петро в молитвах зветь ся одинаком, тим часом як Ярополк-Петро таким не був, і т. в.

Мусимо піднести насамперед тісну звязь між Гертрудиними молитвами й мінятюрами. Перша молитва до св. Петра, як я підносив, написана наоколо мінятюри, очевидно ad hoc замовленої; мінятюра ся, де князь носить імя Ярополка, стоїть в найтіснішій очевидно, звязи з четвертою з ряду, де тойже князь носить імя Петра, а молитва до Петра, написана при першій мінятюрі, вповні аналогічна з цитованою пізнішою молитвою „до Петра про Петра“. Таким чином весь цикл молитов, де вступає Гертруда й Петро (а сі два імена, як бачили ми, йдуть до кінця молитов), як найтісніше звязаний з мінятюрами, де вступає князь чи иньший володар, на імя Ярополк-Петро. Фігура, що лежить при ногах св. Петра в молитовній позі, на першій мінятюрі, поруч Ярополка, вповні відповідає відноснам Гертруди й Петра в молитвах і хоч як читати напись при сій фігурі, очевидно, що в ній маємо Ярополкову мати. Ставши на становище проф. Абрагама, треба би припустити, що молитви й мінятюри були писані для якоїсь иньшої Гертруди, що мала сина Петра, а потім дістали ся до Гертруди, Ізяславової жінки, що також мала сина Петра, і що при тім на першій мінятюрі первістні імена заступлені повними — Ярополка і Ярополкової матери, в двох принаймні місцях. Се припущення так ризикові, що прийняти їх ніяк не можна.

Що до шкробаних, на які вказує проф. Абрагам, то вони зовсім не так дуже многозначні. Імена Гертруди й Петра ніде не приходять на вишкробаних місцях. Не можна напевно вказати ніодного місця, де до к о н ч е мало бути вишкробане власне імя. Подекуди зовсім ясно, що вишкробано не імена, а инакші слова. Коли ми пригадаємо, що молитви писали ся ріжними руками й ріжними часами, на певні спеціальні випадки (нпр. на л. 13 читаємо молитву, яку виголошує Гертруда, лежучи хора в ліжку), то пізніше не раз треба було в них змінити дещо

для дальшого уживання. На л. 228 була молитва до Марії Діви, а потімість потім написано молитву до Марії Магдалени, і т. и.

Що до виразу *unicus filius*, то треба або прийняти, що Гертруда була розведеною жінкою Ізяслава, і Ярополк був сином старшим від Святиполка (так припускає Бобрінский*), але се має труднощі — що до старшинства Ярополка), або — що Святиполкова мати була розведеною жінкою Ізяслава, або нарешті — що сі вирази (як приймає Заверлянд) означають „єдиного“ в значінню — улюбленого.

Головна справа, коло котрої все обертаєть ся — се двоіменний князь чи володар Ярополк-Петро. Іншої особи окрім Ярополка-Петра Ізяславича в тім часі, на які вказують палеографічні прикмети письма, дослідники не потраплять вказати. Супроти того мусимо шукати вихода для деяких труднощостей (вище піднесених), але тримати ся таки сього Ярополка, і до нього ті алюзії, які маємо в молитвах, прикладати.

І так непохвальна характеристика, яку мати вкладає в його уста перед св. Петром, мусить належати до сього князя, хваленого літописею за свою побожність і інші добрі прикмети; дуже літерально одначе всіх тих гріхів, йому признаних в Гертрудиній молитві, не треба приймати: звістно, що в сповідних формулах чоловік вичитував не раз і такі гріхи, які й не синили ся йому, а зрештою часи були такі, що й деякі тяжкі гріхи (нпр. переступленне присяги) були так звичайні, що й не вважали ся за щось особливе.

З алюзій маємо такі: *rex* і його старшина (*principatus*) стоять в недобрих відносинах до Петра. Тут шукають вказівки на конфлікт Ярополка з Вячеславом. Се можливо. Може з сього боку треба оцінювати й молитви до архангела Михаїла — Вячесловового патрона? На жаль сеї молитви в виданню не подано в цілости.

Сам Петро часами стоїть в недобрих відносинах до своєї матери. Свого чоловіка Гертруда ніде не згадує; з сього виводять, що молитви писані по смерті її чоловіка. Коли прийняти, що вона була розведена, то се можливо було й по розводі.

Чи не була Гертруда черницею? (*nostre congregationis fratres et sorores* в остатній молитві).

В першій мініятурі дд. Заверлянд і Абрагам добачають алюзію до посольства до папи, яке мовляв Ярополк відбував з поручення батька, і зложеного ним при тім признання зверхности папи. Але се велике натя-

*) Бобрінский виходить від текстів Никонівської компіляції й уважає Мстислава найменшим, а Ярополка старшим сином Ізяслава; але сі додатки Никонівської компіляції не так певні, щоб на них можна було опирати ся.

гань. Насамперед ми зовсім не знаємо, котрий з синів Ізяслава їздив до папи. Далі — св. Петро був патроном Ярополка, отже його молитва перед ним зовсім не потребує мати символічного значіння. Вкінці як би хотіло ся маляреви чи Гертруді зробити таку алюзію, то далеко скорше міг би маляр представити сцену коронації Ярополка св. Петром, а не Христом. А вже зовсім не можна привязувати якогось значіння, як робить д. Абрагам, до самого істновання портретів Ярополка в латинськiм молитовнику.

Що до Гертруди, то д. Заверлянд уважає її, як я сказав, сестрою Казимира. Але ми не знаємо, скільки раз був жонатий Ізяслав, і хто були його інші жінки; кінцева молитва, де Гертруда молить ся й за імператора (очевидно — німецького), скорше-б давала здогадуватись, що се була німецька княжна, що могла з своєї вітчизни принести й трірську псалтир, а вернувши ся на вітчизну (коли вона не була матерію Сьвятополка, що вмерла в Києві) по смерті Ярополка, туди сю псалтир назад відвести. (Заверлянд вказує ще вищу досить правдоподібну дорогу, якою трірська псалтир могла до Києва дістатися — через трірського пробста Бурхарда, що приходив послом до Сьвятослава в Київ, в 1075 р.). Приписки в календаріку (зладженім — судячи по письму — в кінці XI або першій половині XII в.) вказують на швабські роди графів Берг, Гінген-Фольбург та свояків графів Берг — графів Андекс. Пізнійше — судячи по ініціалах G. R. H. — дістала рукопись королева угорська Гертруда (може з огляду на ті Гертрудині молитви її сю рукопись подаровано), а від її доньки — як каже напись, дістала ся рукопись в Чвідале.

Так стоїть справа з історією сеї рукописи. Все вище сказане не лишає сумніву, що Гертрудині молитви й їх мініяюри належать Руси, правдоподібно — Києву, 70—80-х рр. XI в.

Перейдім тепер до сих мініятур. Всі вони носять виразні прикмети византийської штуки, на ґрунті якої розвивала ся тодішня штука руська, але руські написи на першій мініятурі виразно свідчать про руського майстра. На карб місцевого, руського майстерства можуть бути в часті зложені й деякі відміни від чистого византийського стиля, які ми в сих мініятурах знаходимо.

З XI в. ми досі мали дві руські (правдоподібно київські)* ілюстровані рукописи — Остромирове євангеліє з 1057 р. і Сьвятославів Ізборник з р.

*) Що Ізборник ілюстровано в Києві, в тім не може бути, думаю, й сумніву; але й Остромирове євангеліє, хоч писане для новгородського посадника, не має ніяких прикмет новгородського діалекта, і по всякій правдоподібности було замовлено також у Києві (сам Остромир мабуть не був Новгородець, бо в тім часі посадники ще присиляли ся звичайно з Києва).

1073. Коли між ілюстраціями Гертрудиних молитов і Остромирового євангелія можна помічати певне внутрішнє спорідненнє в манері й орнаментацийних мотивах, то незвичайно ударає близькість одної з мініатюр Гертрудиних молитов — Рівдвa (л. 9 од.) до мініатюр Ізборника: в Ізборнику маємо три мініатюри, що так само як Гертрудина мініатюра Рівдвa за декорацийну раму уживає фасаду церкви з трома банями — мотив рідкий в византийській мініатюрі і дуже розповсюднений в руській. Таким чином стрічаємо тут іще оден доказ, що маємо до діла в майстерством руським.

Найбільший інтерес в мініатюр Гертрудиних молитов мають для нас дві — з портретними фігурами Ярополкової родини.

На першій ся родина, як сказано, молить ся до св. Петра. Ярополк стоїть з задертою назад головою й простягненими до сьвятого руками. Се молодий мушпа, безбородий (так виразно каже, описуючи мініатюру д. Газельоф), лише з невеличкими усами; волосє має каштанове. На собі має пурпуровий (темно-червоний) кафтан з великими золотими тканими рослинами, з широкими дорогими — золотими з дорогим каміннем — прошвами коло шиї, на рукавах, на долінї, раменах і на передї — від ковтіра й у діл; на талїї, досить низько, такий же золотий з каміннем широкий пояс, на ногах червоні чоботи, на голові золота з каміннем корона — в формі широкої діадеми з округлим перловим верхом, без хрестика (що вінчає зверху корони цісарські — таку бачимо на монетах Володимира). Коло нього — по обох сторонах голови напись, якої першу половину читають: ФАКІОС, ОЛКІ(О)С, а проф. Абрагам читає навіть О ΔΙΜΙ(ΤΡΙΟ)С і прикладає сї слова до Ізяслава-Дмитра. На підставі репродукції не могу запускати ся в реставрованнє сєї написи, але в кождім разі лекція проф. Абрагама неможлива уже з самого огляду на зовсім виразне *Κ*. Імени тут годї надїяти ся, скорше формулу в родї **ΓΗ ΠΟΜΟΖΙ**, або титул „князь“, може навіть **ΒΛΑΝΣ** (пригадую, що в тих часах „великий князь“ зовсім ще не став *terminus technicus*).

Коло Ярополка, за ним, стоїть жіноча фігура — очевидно його жінка (порівняти спєну коронації); її убраннє д. Газельоф описує так: спідня сукня з узькими рукавами, з золотими прошвами від країв, на тім рід дальматика, ясно блакїтного кольору, перевязаного на грудях навхрест двома золотими з каміннем шарфами; на ногах також червоні черевики, на голові намїтка рожевого кольору і на шїї рід корони — високїй клубок без такого верха як у князя, оздоблений каміннем, і з нього звисають нитки перлів. Друга жіноча фігура з тим написом **Μ. ΠΡΟ.**, що припала до св. Петра, найбільше знищена часом. На нїї тунїка, від якої виглядають узькі, золотом обшиті рукави, темно-червона верхня сукня і на тім золота керея, обшита пурпуровими крисами з блакїтними цвїтами; на голові намїтка ясно блакїтного кольору

і рід корони (сильно знищена), на погах червоні черевики (на фототипії сього всього не можна розрізнити — беру все те з описи д. Газельофа).

На другій мініятурі Христос, сидячи на престолі слави, на чотирох серафимах і маючи в горі символічні образи чотирох євангелистів (в виді звірів Єзекіїля), коронує князя й княгиню. Князя підводить до престолу з одного боку св. Петро, княгиню — з другого — св. Ірина; обоє в молитовних позах, з піднятими руками; Христос кладе на голови обох однакові корони, прикрашені камінням і перлами, такоїж форми як у князя на першій мініятурі: діадема з перловою дугою в горі. Князь — молодий чоловік, з каштановим волосем і невеликими усами, без бороди (се ясно видно і на репродукції); на нім кафтан подібного крою як на першій мініятурі, темночервоний з жовтими кропками, і дорогий пояс, керея червона яснійша (Zinnober), з золотою, саджею камінням прошвою з країв, підшита футром (біла з червоними штрихами смуга — д. Газельоф вважає се за соболіне футро); на погах чорні чоботи. Княгиня убрана дуже подібно — в сукню ясно червону, з ширскою крисою в долині, і темночервону керею, підшиту футром (ясним з чорними штрихами), з золотими краями, на голові намітка — біла з червоними й блакитними рисунками, а з під неї, над чолом виглядає саджена камінням чи перлами діадема.

Здасть ся, не може бути сумніву — по порівнянню обох мініятур, що образки князя й княгині ми маємо портретні. При тім сі портрети, з виїмком образка Ґертруди, далеко ліпше заховані, як на звісній мініятурі Ізборника.

Що до зверхньої обстанови, то треба зазримітити, що на мініятурі Ізборника княжа родина виступає в убраннях далеко скромніших. Чи треба се толкувати так, що на мініятурі Ізборника маємо костюми буденні, а на мініятурі Ґертрудиних молитов — сьвяточні, ґальові, чи треба тут бачити впливи византийських іконографічних шаблонів? Дальматик княгині з тими шарфами будить в мені особливо сильні підозріння, і взагалі я б не відважив ся впливу шаблонів на сю обстанову вповні заперечити, особливо в деяких деталях — як нпр. в тих надто богатих прошивах, як з другого боку деякі подробиці костюма (як нпр. низька діадема під наміткою княгині на другій мініятурі і самі намітки) рішучо здають ся мнї списаними з натури.

Інші мініятури — образки з циклю Різдва, в декоративній рамі церковної фасади, далі — розп'яте Христа з медальонами чотирох євангелистів і Матер божа з Христом — мають чисто іконографічний характер, і я на разі не буду входити в їх оцінку, згадаю ще лише одно. На образку

розп'ята представлена жіноча фігура на колінах, що збирає в чашу кров Христову. Вона має на голові рід корони, зовсім подібний до корони княгині на першій мініятурі, в ушах великі білі, мб. перлові ковтки, ясночервону сукню й чорні черевики. Д. Заверлянд добачав тут кн. Гертруду, д. Газельоф в ширших виводах збиває сей погляд, уважаючи се за символічну фігуру — мб. церков. Я думаю, що виводи Газельофа не усувають можливости, що маємо все таки тут фігуру княгині.

Наведу в кінці кілька загальних уваг д. Газельофа про артистичну техніку мініятур, бо з репродукції судити про неї не можна.

Руські образки рукописи, каже він, безконечно більше малювничо трактовані ніж тріреські, але не досягають ступеня малярської середньовизантийської роботи, хоч і ся не стоїть на рівені західніх образків XII в.

На місці кольорового модельовання панує сильно рисункове трактованне кольорових покрівів, хоч се й не кольорованне властивого чорного рисунка. Сильне контурованне й вирисованне фалдів і границь хоч і уживане, але частию тільки в неутральнім тоні — чорнім або каштановім, або тоні тінювання місцевої фарби. Розмірно багате модельованне з білим ступенованнем сьвітла і глибоким тінюваннем маємо на 2, 3 і 4 мініятурах; як раз на мініятурах з більшими фігурами чисто рисункова гра золотих сьвітел забиває всяке тоньше трактованне. В деталях все бачимо вагання; так на мініятурі коронації богато одінь ступеновано на біле, між ними й жовто-каштанову тогу Петра, а туніку Христа тогож кольору — пі. Найстаранніше мабуть трактоване тіло.

Зв'язь з византийською технікою показуєть ся і в тім, що фарби сих мініятур відтріскують — се в византийських мініятурах ми бачимо з найдавнішних часів, а на заході навіть в приближенню того нема. Византийський в них також кольорит образків — при всій великій ріжнокольоровости є в них гармонійна, тепла комбінація, що сильно відріжняєть ся від мініятур Руодпрехта. Правда, инді образ пропадає в декоративній розкоши фарб. Золото, хоч не може рівняти ся з ефектом політерованого золотого тла західніх мініятур, визначаєть ся теплотою тона. Зелений, ясноблакитний, жовтокаштановий і червоні тони переважають; помітно, що ясної мінії в них нема, хоч дуже багато ріжних ступеновань червоних фарб.

Як сказано, загальне вражінне гармонійне, гарне; пайшасливіше випала мініятура коронації, хоч і вона не дорівнює пишній розкоши фарб пізновизантийських кодексів (с. 176—7).

В порівнянню з византийською манерою знаходить д. Газельоф в сих мініятурах деякі досить значні відміни, кладучи їх на карб

руської штуки, між иньшим — перетяженне орнаментацийними мотивами рисунка; з другого боку добачає він в сих мініятурах спеціальний вплив трірських орнаментів псалтери — дуже природний для артиста, що мусів мати в руках сю псалтир.

І так завдяки праці німецьких учених руська наука, не горівши не болівши, дістала дуже цінну памятку староруського книжного малярства, що займе в нїм першорядне місце, поруч Остромирового Євангелїя й Ізборника. Дякувать їм за се, а дальшою задачею дослідників староруської штуки буде — повести детальнійшу аналізу Гертрудиних мініятур на ґрунті русько-византійської штуки XI в.

У Львові, 4 (20). X. 1902.

Михайло Грушевський.

